

L I D S K Á P R Á V A

Několik základních informací

Nepůsobí odpírání nebo omezování lidských práv - jmenuji například právo na svobodu náboženství, právo účastnit se na výstavbě společnosti, svobodu zakládat spolky a odborové organizace nebo iniciativy v hospodářské oblasti - stejně sněbo ještě větší ochuzení lidské osobnosti než odpírání hmotných statků? A je vůbec vývoj, který tato práva plně neuznává, skutečně vývojem v lidské dimenzi?

Jan Pavel II., encyklika "Sollicitudo rei socialis" (1987), č.15

Lidská důstojnost a lidská práva v biblicko-teologickém pohledu

Ve středu pozornosti Starého i Nového zákona stojí člověk: jeho původ v Bohu, jeho zvláštní role ve stvoření a jeho určení ke spáse.

"Co je člověk, že na něho pamatuješ, syn člověka, že se ho ujímáš? Jen maličko jsi ho omezil, že není roven Bohu, korunuješ ho slávou a důstojností. Svěřuješ mu vládu nad dílem svých rukou, všechno pod nohy mu kladeš. Hospodine, Pane náš, jak vznešené je tvoje jméno po vsí zemi!" (Ž 8,5-7.10)

Tato slova 8. žalmu odhalují formou Boží chvály souvislost biblické zkušenosti Boha a poznání důstojnosti člověka. V prozaických a lyrických textech předává bible zkušenosti s Bohem jakožto stvořitelem a udržovatelem lidského života a dovršitelem pravého lidství.

Člověk jako Boží stvoření

Na počátku stojí poznání Boží lásky k jeho stvoření. Bůh stvořil člověka jako svůj obraz, jako muže a ženu (Gn 1,27). Božím dechem dostal člověk život (Gn 2,7). Od počátku je určen ke společenství (Gn 2,18) a je mu svěřena odpovědnost za celé stvoření (Gn 1,28nn; 2,19).

Člověk není mírou všech věcí. Jeho lidská důstojnost je založena v jeho počátku od Boha a v uznání jeho situace tvora. Tím, že člověk podléhá pokušení stát se nezávislým na Bohu, překračuje své hranice, aby byl jako Bůh (Gn 3,5), tím, že se vyvyšuje nad Boha a bližní (babylónská věž, Kainova bratrovražda), okrádá sám sebe o podstatu lidské důstojnosti. Následkem je vyhnání z ráje, útěk a zmatení jazyků.

Člověk jako partner Boží smlouvy

S Noemem a jeho syny uzavřel Bůh smlouvu, která platí pro všechny národy země (Gn 9,8-19). Tento nový počátek chápe bible jako počátek Božích dějin s lidmi, které lidi vedou do nového světa a k novému lidství. Mojžíšovi se Bůh zjevuje jako "ten, který tu je (pro vás) (Ex 3,14). Bůh sám přebírá vedení svého lidu. Varování, připomínání a sliby proroků obsahují vizi budoucího věku, v němž vládne právo a spravedlnost.

Inspirováni vidinou Božího království protestují proroci Starého zákona proti každé formě nespravedlnosti a útlaku. Proroci pocházeli ze všech společenských vrstev: z městského "proletariátu" (jako Amas), z venkovského obyvatelstva (jako Ozeáš), z náboženského establishmentu (jako Jeremiáš) a dokonce i z vládnoucí třídy (jako Izajáš). Celá prorocká tradice volá člověka k zodpovědnosti za budování světa ve spravedlnosti. "Spravedlnost" tu znamená víc než právo a pořádek: příslušné hebrejské slovo znamená lásku-smilování-právo v jednom. V prorockém hlásání mesiášské říše

(Iz 11,1-16) je vyjádřena naděje Izraele na lidství naplněné ve světě řízeném Boží spravedlností.

Nový člověk: jako obraz Boha

Ježíš, jehož hebrejské jméno "Ješua" znamená "Jahve se ukazuje jako spása" je lidský způsob Boží existence na zemi a vzor lidského života. Svým životem a učením hlásá skutečnost Božího království mezi námi. Ježíšovo osvobozovací hnutí, které shromažďuje lidi na okraji společnosti (celníky a prostitutky, mlomocné a mrzáky) je shrnuto v obraze pastýře stáda, který vede své ovce na šťavnaté pastviny (Jan 10, 1-18), který osvobozuje lidi ke skutečně lidskému životu. Ve všem, co Ježíš říká a koná, je zřejmé: Boží vůle je blaho člověka.

V blahoslavenstvích Horského kázání (Mt 5,1-29; Lk 6,20-49) je proti sobě postaven starý a nový svět. Horské kázání ve svém celku popisuje "nového člověka", kterého Pavel vyznává jakožto nové stvoření v Kristu: "Svlečte ze sebe starého člověka (...) a oblečte člověka nového, který se obnovuje k podobě se svým Stvořitelem" (Kol 3,9n).

Církevní obec v Efezu Pavel vyzývá: "Obnovte se duchovním smýšlením, oblečte nového člověka, který je stvořen podle Božího vzoru jako skutečně spravedlivý a svatý." (Ef 4,21-24)

V oslovení "Otče" se novým způsobem vyjadřuje zkušenost Boží blízkosti (Mt 6, 9-13; Lk 11,2-4; Mk 11,25). Ježíš nás v otčenáši učí prosit o příchod Božího království a současně hlásá, že jeho království je již mezi námi (Lk 17,20-21). Toto napětí mezi zaslíbením a naplněním je charakteristické pro biblický obraz člověka: činnorodé uskutečňování spravedlnosti a lidskosti v tomto světě má své kořeny v naději na přislíbenou plnost života (Jan 10,10).

Následování Ježíše jako angažovanost pro člověka

Křesťané mohou být znamením Boží přítomnosti jen tehdy, když hlásají Boží přátelství k lidem a když se sami snaží oddat se v následování Krista lidem. Teprve v angažovanosti za to, aby se člověk stal člověkem, je možno zakusit Boha jako "Boha pro nás". Ježíš je směrodatný a - v pravém smyslu slova - provokující vzor. Provokuje svou kritikou zdánlivě bohumilé, ale lidem nepřátelské věrnosti zákonu, která se vždy pohorčuje na otázce o sobotě ("Sobotu je pro člověka a ne člověk pro sobotu." Lk 2, 17; Mt 12; Lk 6). Provokuje i svým chápáním Boží spravedlnosti, jak je zakořeněno už v židovské eschatologii, a předkládá je v podobenství o dělnících na vinici ("Zlobíš se, že jsem dobrý?" Mt 20,1-15).

Láska k Bohu a k lidem je první přikázání; v jednotě lásky k Bohu a k bližnímu je celé evangelium (Mt 22,34-40; Mk 12,28-34). Boha potkáváme a sloužíme mu v nejmenších bratrích (Mt 25,31-46). Existuje vůbec v následování Ježíše jiná bohoslužba? "Učte se, co to znamená: Chci milosrdenství, ne oběti" (Mt 9,13; 12,7) - tak učí Ježíš opětovně s odkazem na slova proroka Ozeáče (Oz 6,6).

Lidská práva a důstojnost v křesťanské perspektivě

Lidská práva se chápou podle svého původu - vyvinula se na pozadí novodobého myšlení o autonomii - jakožto svobody lidské osoby, které musí stát ctít a chránit. V dalším vývoji došla myšlenka lidských práv k poznání, že tato práva nesmějí být chápána pouze jako právo jednotlivce, nýbrž že mají i společenské aspekty.

I z biblického hlediska víry ve stvoření je zřejmé, že člověku jako takovému přísluší bezpodmínečná důstojnost, která mu zajišťuje práva osobní i práva ve společenství. Protože člověk zcela a radikálně náleží Bohu, vymyká se tomu, aby jím disponovali lidé. Ve společenství s Bohem neexistuje panství člověka nad člověkem. Teologické základy, které zdůvodňují současnou angažovanost církve v oblasti lidských práv, lze odvodit z univerzálního významu Ježíše Krista, který "člověku zjevil člověka", jak říká pastorální konstituce Druhého vatikánského koncilu (Gaudium et spes 22). I když z historického pohledu nebyla idea lidských práv rozvíjena z křesťanství resp. církevně organizovaným křesťanstvím, je přesto úzce spjata s duchem židovsko-křesťanské tradice.

Církev a lidská práva

Křesťanství dostalo za úkol péči o pravé lidství člověka: ve jménu stvoření člověka jako obrazu Božího, ve jménu vtělení Boha pro smíření světa, ve jménu příchůzejícího Božího království a konečného naplnění.

Úkolem křesťanské teologie je v této souvislosti zdůvodňovat lidská práva z reflexe na vztah mezi Bohem a člověkem. Z utěšenosti víry v osvobozující a spásné Boží jednání vyrůstá povinnost církve aktivně spolupracovat na uskutečnění lidské důstojnosti. Až do našeho století se církev stavěla vůči myšlence všeobecných lidských práv převážně odmítavě, neboť je viděla v těsné spojitosti se lhostejností vůči náboženství a s proticírkevními základními postoji. Ale už za papeže Lva XIII. došlo encyklikou "Rerum novarum" (1891) k prvemu sblížení, které bylo dále prohloubeno a zesíleno papežem Piem XI. v dokumentu "Quadragesimo anno" (1931).

Rozhodný obrat ke kladnému hodnocení myšlenky lidských práv a k veřejné angažovanosti církve pro jejich uskutečňování nastal v návaznosti na encykliku "Pacem in terris" (1963) papeže Jana XXIII. Svým christologickým základem pro zdůvodnění všeobecné osobní lidské důstojnosti se tato encyklika stala ukazatelem cesty k brzy následujícím prohlášením Druhého vatikánského koncilu. Zde je třeba poukázat především na dekret "Dignitatis humanae personae" (1965) o "právu osoby a společenství na společenskou a občanskou svobodu v náboženských věcech", ale též na pastorální konstituci "Gaudium et spes" (zvláště čl. 41).

Všichni papežové od Jana XXIII. počínaje pevně vyznávají spolupráci církve při uskutečňování lidských práv. Jako příklad zde můžeme připomenout "Poselství o lidských právech a usmíření" z roku 1974; před biskupským synodem, který se shromáždil v Římě k projednání tématu "Evangelizace dnešního světa", prohlásil papež Pavel VI.:

"Shromáždili jsme se zde k novému synodu, jehož tématem je evangelizace světa: hlásání radostné zvěsti Ježíše Krista. Je-li pravda, že výpovědi o důstojnosti člověka a o lidských právech jsou společným vlastnictvím všech lidí, pak jsme stejně přesvědčeni, že jsou nejdokonaleji vyjádřeny v evangeliu, a my křesťané čerpáme z evangelia nejalubší pohnutku zasazovat se o rozvoj a podporu lidských práv. Evangelium nás k tomu nutí."

A dále: "Církev (...) je pevně přesvědčena, že podpora lidských práv je požadavek evangelia a že proto musí zaujímat ústřední postavení v její službě. Ve snaze cele se připodobnit svému Pánu a lépe plnit svou službu chce církev sama u sebe zdůraznit úctu a péči o lidská práva. Navíc církev rozvinula ve své službě nové vědomí hodnoty spravedlnosti. Pokroky už dosažené v této oblasti nás povzbuzují, abychom pokračovali ve svém úsilí a stále více se přizpůsobovali vůli našeho Pána."

Dnešní církev se cítí mimořádným způsobem zavázána k uskutečňování lidských práv a je si vědoma spojení se všemi lidmi "dobré vůle". Sociální encyklika papeže Jana Pavla II. "Sollicitudo rei socialis", uveřejněná r. 1987, oceňuje rostoucí angažovanost posledních desetiletí jako povzbuzující znamení a chválí "bdělé vědomí mnohých mužů a žen o důstojnosti své vlastní i každého člověka". Toto vědomí se vyjadřuje např. ve vůli se probouzející péči o zachovávání lidských práv a v rozhodném odmítání jejich porušování." (č. 26)

Thomas Kramm

Historický vývoj ideje lidských práv

Pojem "lidských práv" je relativně nový: pochází z 16. století a vznikl v kontextu evropského osvícenství. V něm dospěly k vrcholu všechny snahy "nejen zajistit člověku pouhou existenci, nýbrž zaručit každému takový život, jaký odpovídá jeho schopnostem a přáním, jeho přirozeným vlohám, snahám a rozumu." Ale idea lidských práv se nezrodila teprve v době osvícenství. Její kořeny sahají hluboko zpět, do půdy duchovní náboženské a sociálně politické historie. Teprve v písemně kodifikovaných ústavách nové doby a ve vývojových liniích moderního mezinárodního práva lze konstatovat institucionalizování lidských práv, i když to samo nezaručuje jejich dodržování a úctu k nim.

Antika a rané křesťanství

Když odhlédneme od práva azylu, které je založeno i v právním řádu Starého zákona (Ex 21,13; Nm 35,9-15, 22-29; Dt 4,41-42; 17,1-10; Joz 20), není v zákonících starých národů Blízkého a Středního východu žádná zmínka o tom, co dnes spojujeme s lidskou důstojností a právy. Starý Izrael viděl v zizinci (muzného) bližního, který neměl být posuzován podle svých kulturních a náboženských kvalit, nýbrž "měl být považován za domácího" (Lv 19,33; Ex 22,20; Lv 24,22-25,23; Nm 15,16; Dt 14,29; 24,17; 26,11). - Vcelku však záviselo právní postavení jedince ve všech starých kulturách na jeho statutu uvnitř vlastní společnosti.

Řecká filozofie postavila člověka více do popředí. Teprve učení řeckořímské stoy (založené kolem roku 300 př.Kr.) přineslo myšlenku jednoty všech lidí, založenou v příbuzenství s božským rozumem a vztahující k ideálu ctnostného života, přístupného všem lidem. Podle stoického učení žije univerzální rozum v každém člověku. Proto každá bytost obdařená rozumem, ať otrok či svobodný občan, Athénan, Říman či barbar, má právo na úctu vůči své nedotknutelné důstojnosti.

Křesťanství ovlivnilo zcela rozhodujícím způsobem obraz člověka antické společnosti, který jí zprostředkovala stoa, i celé pojetí člověka. Hodnota a důstojnost byly teď odvozovány z toho, že Bůh stvořil člověka jako muže a ženu a k svému obrazu (Gn 1,27) a že jej vykoupil smrtí Ježíše Krista na kříži. Základem rovnosti a důstojnosti všech lidí už není stoický princip účasti na božském světovém rozumu, nýbrž osobní Bohu podobná bytostná struktura člověka a vlnutelský čin Ježíše Krista: "neboť vy všichni, kdo jste byli pokřtěni, jste oblékli Krista" píše apoštol Pavel. "Už nejsou židé a Řekové, otroci a svobodní, muži a ženy: neboť vy všichni jste jedno v Kristu Ježíši" (Gal 3,27).

Novozákonní představa svobody a rovnosti znamenala přinejmenším v prvokřesťanských obcích překonání společenských rozdílností a sociálních nerovností (Sk 2,44; 1 Kor 12,13; Gal 3,27; Ef 2,11-19; Kol 3,11). Vírou v Ježíše Krista a skrze ni získanou vnitřní svobodou se mohli věřící osvobodit od tlaku pozemských závislostí, což v neposlední řadě vedlo k tomu, že během pronásledování křesťanů až po naše dny nespočetní věřící přijali mučednictví a tím ukázala, že se nemusí sklánět před státní mocí a pronásledováním. Svatý Augustin píše v díle "De civitate Dei": "Právem se lze domnívat, že otroctví je stav, který byl uložen teprve hříšnému člověku (...), toto jmenem teby způsobila vina, ne přirozenost (...). Někdo není od přírody, tak jak Bůh člověka původně stvořil, otrokem jiného člověka nebo hříchu. Přesto má otroctví charakter trestu, je přece pořadajícím projevem zákona, který nařizuje zachování přirozeného řádu a zakazuje jeho porušování; neboť kdyby tento zákon nebyl porušován, nebylo by za co pkat trestem otroctví."

Na tomto výroku sv. Augustina (354-430) je příkladně sřejmý teologický názor církevních Otců: otroctví a nesvoboda jsou neslučitelné se svobodou přirozeností člověka, stvořenou Bohem; lze ji odvodit z viny a považovat ji za trest a nápravný prostředek Boží; stát je mezi hříšnými lidmi uznáván jako Bohem chtěná pořadající moc ve světské oblasti a může vydávat zákony, jímž poddaní trpí v důsledku svých hříchů.

Středověk a pozdní scholastika

Ve středověké společnosti se hledělo na stav a postavení jednotlivce jako na Bohem dané a každý člen společnosti byl podroben požadavkům evangelia, které vázaly i vládcy. Lidská práva v dnešním smyslu křesťanský středověk neznal. Skrze vynikající funkci křesťanské víry, která formovala středověkého člověka, byla světská moc zavázána pečovat o společné blaho křesťanské společnosti a lénní zřízení zajišťovalo smluvní partnerství mezi Křesťanským lénním pánem a svobodným křesťanským leníkem. I ve slavném dokumentu "Magna charta libertatum", první anglické listině o svobodách z roku 1215, se v podstatě potvrzuje existující lénní právo. Přesto však tato "velká listina svobod" vázala státní moc na právo a zákon. Říká se v ní mj. "Žádný svobodný muž nemá být zatčen, uvězněn, vyhnán ze svého majetku nebo jakýmkoliv jiným způsobem zničen a také tak nebudeme proti němu postupovat, kedaže by se to stalo na základě zákonného rozsudku lidí jeho stavu."

Pro vývoj lidských práv měla tato listina základní význam, protože po prvé výslovně založila právní ochranu jednotlivého svobodného poddaného. Právo nesvobodných a těch, kdo nepříslušeli k stavům nebo dokonce "nevědomých", zůstalo i nadále bez povšimnutí.

Během dobývání "Nového světa" byla v 16. století ve Španělsku nastolena otázka o legitimitě podrobování jihoamerických národů a o právním postavení pohanů. Argumentace těch, kdo na císařském dvoře Karla V. (1500-1558) ospravedlňovali podrobování a vykořisťování Indiánů, byla založena na teorii, že Indiáni nemají žádná přirozená práva jako lidé a že na základě svého nevěrectví a "barbarské nekulturnosti" mohou být pronásledováni a olupováni o svobodu. Francisco de Vitoria (1483-1546) a další teologové španělské pozdní scholastiky se tomuto pojetí bránili poukazem na to, že i pohanství je přirozené a proto Bohem chtěno. Tato angažovanost pozdních scholastiků ze práva jihoamerických lidí nezůstala bez účinku, neboť už roku 1537 potvrdil papež Pavel III. (1468-1549) bulou "Sublimis Deus" právo Indiánů a jiných národů na svobodu a majetek.

Doba absolutismu a osvícenství

V době absolutismu, založeného na učení o "státním rozumu" (Niccolo Machiavelli 1469-1527) a myšlence "suverenity" vladaře (Jean Bodin 1529-1596), ohrožoval mohutný mocenský aparát moderního státu jednotlivý osud poddaných; neboť absolutní vládce nad sebou neuznával žádnou pozemskou kontrolu. V tomto sociálně politickém polí nabitým napětím vznikly ideje osvícenství; v důsledku v sílu lidského rozumu směřovaly k osvobození člověka z pout náboženského a státního poručnickování, tak aby mohl být každému člověku umožněn šťastný život na tomto světě.

Základ, na němž se nyní staví pořádací principy společnosti, už není středověká vztaženost člověka a společnosti k budoucímu životu, nýbrž rozum občanů, kteří mají přirozená lidská práva a kteří smluvně zajišťují a řídí společenské soužití. Náboženství se stalo - např. u Locka a Montesquieua - už jen soukromou záležitostí a věcí osobního svědomí.

Osvícenci učili, že nerovnost a nesvoboda vznikly teprve v průběhu lidských dějin. Proto je třeba se vrátit používáním rozumu k původnímu stavu člověka. Základní teze osvícenství učí, že všichni lidé jsou si od přírody rovni a mají vrozená, se svou bytostí nerozlučně spojená práva na život, svobodu a vlastnictví. Tato základní práva člověka, naložená osvícenci, se stala základem pro formulaci všech dalších lidských práv.

Podle Johna Locka (1632-1704) a jiných filozofů státu v době osvícenství se jednotlivci smluvně připojují ke společnosti (společenská smlouva) a přenášejí většinou rozhodnutím a další smlouvou (smlouva o vládě) vedení státu na jednu osobu nebo skupinu, jejímž úkolem je starat se o ochranu přirozených práv. Stát nesmí tato základní lidská práva svým občanům odejmout, protože existovala už před zřízením státu a tudíž nejsou jeho vlastnictvím. Pokud by se státní moc pokoušela ohrožovat život, svobodu a majetek svých občanů, může lid pravoplatně vypovědět "smlouvu o vládě". Tito učitelé "suverenity lidu" postavili jeden z hlavních sloupů k ochraně základních svobod a práv občanů.

Druhý sloup postavil Charles Montesquieu (1689-1755) teorií "rozdělení moci", která rozdělila moc zákonodárnou, výkonnou a soudní do nezávislých státních orgánů. Tak měla být zajištěna mocenská rovnováha a občanské svobody. Na této státní filozofii osvícenství jsou založena pozdější velká prohlášení lidských práv v Severní Americe a ve Francii.

Americké prohlášení svobody

Praxe anglické daňové a obchodní politiky vůči třinácti severoamerickým koloniím, jež byla jimi považována jako nespravedlivá a svévolná, dohnala osadníky kolonií k povstání proti mateřské zemi. Osadníci se přitom odvolávali jednak na stará anglická práva a svobody (např. Magna charta libertatum), jednak na ideje osvícenství, které našly odraz v různých ústavách států Nove Anglie a v prohlášení nezávislosti Spojených států.

"Virginia Bill of Rights" z 12. června 1776 má v této souvislosti zvláštní význam, protože v něm byla po prvé zapsána lidská práva do ústavy. Myšlenková náplň osvícenství jasně vystupuje v prvním článku tohoto prohlášení, který praví: "Všichni lidé jsou od přírody stejně svobodní a nezávislí a mají určitá přirozená práva, o něž nemohou být připraveni ani oni, ani jejich potomci, kdyby tato práva byla ustanovena společností. Jedná se o práva užívání života a svobody a o možnost získávat a vlastnit majetek a snažit se o štěstí a bezpečnost a dosáhnout jich." Dále Virginská ústava zaručuje právo na řádné soudní řízení, na svobodu tisku a svobodný výkon náboženství - "a každý je povinen prokazovat ostatním křesťanské odpuštění, lásku a milosrdenství." (čl. 16)

Ve srovnání s pozdějšími prohlášeními lidských práv je Virginská ústava dosti nedokonalá ve výpočtu lidských práv, posloužila však jako předloha pro mnohé pozdější ústavy, např. pro americké vyhlášení nezávislosti ze 4. srpence 1776, které začíná slavnými větami: "Následující svobody považujeme za samozřejmé: že všichni lidé jsou stejně stvořeni a že od svého Tvůrce jsou vybaveni určitými nezcizitelnými právy, k nimž patří život, svoboda a úsilí o štěstí; že k zajištění těchto práv jsou mezi lidmi dosazovány vlády, které odvozují svou moc ze souhlasu ovládaných, a že když se nějaká vládní forma prokáže jako škodlivá těmto cílům, je právem lidu ji změnit nebo odstranit." V roce 1791 byl k ústavě USA z roku 1787 připojen v deseti doplňujících článcích vlastní katalog lidských práv.

Francouzské prohlášení lidských a občanských práv

Na pozadí zbankrotělého absolutistického království ve Francii a podle rady Thomase Jeffersona (1743-1826), otce vyhlášení americké nezávislosti, vypracoval markýz Lafayette (1757-1834) návrh "Prohlášení občanských a lidských práv", které bylo 26. srpna 1789 vyhlášeno Národním shromážděním a roku 1791 se stalo součástí francouzské ústavy. V následujících letech byl tento soupis lidských práv přijat - z části v podobě poznámkové formy - mnoha státy po celém světě. Stejně jako americké vzory, ale ještě radikálněji, se francouzské prohlášení, dokumentující lidská práva v sedmácti článcích, zakládá na myšlenkách osvícenství. Na rozdíl od americké ústavy jsou lidská práva založena výlučně na osvícenském přirozeném právu a zdůvodňují se pouze lidským rozumem. Nejsou zde už žádné náboženské základy. Pouze v článku 10 je řeč o náboženství: "Nikdo nemá být znepokojován pro své mínění, zvláště náboženské, pokud jeho projevy neruší zákonem určený veřejný pořádek."

Ústřední projevy francouzského prohlášení lidských práv jsou svoboda a rovnost (čl. 1). Zatímco svoboda je v dalších článcích prohlášení dále rozvíjena a přiznávána všem občanům, při vysvětlování rovnosti se už nemluví např. o hospodářské rovnosti.

Vyčítá se proto, že skutečný užitek z boje za lidská práva mělo jen majetné měšťanstvo. V následujícím století to vedlo k bezohlednému podnikatelství a v době raného kapitalismu a průmyslové revoluce k obnově bojů o uznání společenských ochranných práv pro nemajetný a zbídačený dělnický proletariát.

Prohlášení lidských práv v Organizaci spojených národů

V preambuli se říká, že "Všeobecná deklarace lidských práv se považuje za společný ideál, jehož by měly dosáhnout všechny národy." Tato deklarace byla přijata 10. prosince 1948 Valným shromážděním OSN v Paříži (hlasování se zdržely státy Východního bloku, Jižní Afrika a Saudská Arábie). Vypracována byla v letech 1947/48 komisí OSN pro lidská práva pod bezprostředním dojmem 2. světové války a násilnických režimů - nacionálně socialistického a stalinského.

Vlastní práce komise však začala teprve po slavnostním prohlášení Deklarace, neboť teď se jednalo o upřesnění vyjmenovaných práv a sestavení konvencí, aby tato práva mohla získat závaznost v mezinárodním právu. Tato práce není dosud ukončena. Obsah lidských práv a jejich výklad jsou ještě dnes, 40 let po vyhlášení Deklarace lidských práv, předmětem sporů. Stále ještě chybí všeobecné světové uznání těchto práv.

Hans Peter Hecking

Čtyřicet let Deklarace lidských práv OSN

Pojem, obsah a právní důsledky lidských práv

10. prosince 1988 bylo "Všeobecné deklaraci lidských práv" 40 let. V tento den byli přinejmenším ve dvou třetinách zemí světa lidé mučeni, nevinní zatýkáni, obviňováni, zabráněno jim vstup do vlasti, jsou z vlasti vyhnaní, posíláni do vyhnanství a odpíráno jim azyl v cizích státech, když prchají před represemi ve vlastní zemi. A mnozí jsou zabíjeni. V tento den lidé snili o 40 hodinovém pracovním týdnu a o mzdě, která by zajistila alespoň existenční minimum jejich rodin. Původní obyvatelé mnoha zemí dále bojovali o své kulturní uznání a o vrácení toho, co jim ukradla civilizace. V tento den lidé umírali hladem a trpěli nemocemi z podvýživy a nedostatkem pitné vody. Vyvstává otázka, zda nebyl 10. prosince 1948 slovy vyhlášen pouhý sen.

Co jsou lidská práva?

Pravděpodobně Všeobecné deklarace lidských práv mluví "... o důstojnosti, která je vlastní všem členům lidské rodiny, a o jejich rovných a nezcizitelných právech, jež tvoří základ svobody, spravedlnosti a míru ve světě a jejichž zneužívání a pohrdání jimi vede k aktům barbarství, které těžce urážejí svědomí lidstva ...".

Najednodušší charakteristický rys lidských práv je v tom, že jsou odvozována pouze z podstaty člověka a že popisují základní předpoklady, které jednotlivci umožňují rozvoj důstojný člověka.

O jaké předpoklady konkrétně jde, to může být vykládáno v různých dobách různě; je však třeba v zásadě vycházet z toho, že lidská práva jsou vrozená, nezcizitelná práva, která přisluší jednotlivci jen na základě toho, že je člověkem, a to všem ve stejné míře "bez jakéhokoli rozlišování podle rasy, pohlaví, jazyka, náboženství, politického či jiného přesvědčení, národního či sociálního původu, vlastnictví, zrodu či jiných okolností" - jak praví 2. článek Všeobecné deklarace lidských práv.

Lidská práva uvedená v Deklaraci OSN lze v zásadě rozdělit do dvou kategorií: občansko-politická a kulturně sociální lidská práva.

K občansko-politickým právům patří např. zákaz diskriminace (čl. 2), právo na život a svobodu (čl. 3), zákaz mučení (čl. 5), nárok na právní ochranu (čl. 8), právo na volné stěhování (čl. 13) a právo na azyl (čl. 14).

Ke kulturně sociálním právům ve smyslu deklarace patří např. právo na práci a stejnou mzdu (čl. 23), právo zakládat odborové organizace a náležet k nim (čl. 23), právo na zotavenou a volný čas (čl. 24), právo na vzdělání (čl. 26), právo na svobodu kulturního života (čl. 27).

Všichni komu existují tato práva?

Už před rokem 1948 byla lidská práva zakotvena formou "Základních práv" v ústavách některých národních států. Příslušela oběma na základě jeho státní příslušnosti, nikoli prostě "jako člověku". Všeobecnou deklarací lidských práv a následujícími konvencemi s tato práva stala závaznými v mezinárodním právu, tj. univerzálními. Dějiny jejich vzniku ukazují, že tato práva musí obstát vůči těm, kdo mají největší moc je porušovat: vůči státu a těm, kdo vládou. Tito lidé se zavázali přísahou na příslušnou národní ústavu nebo podpisem a ratifikací mezinárodně platných závazných smluv respektovat tato vrozená, nezcizitelná práva. Ustanovením základních lidských práv má být jednatel chráněn před státní svůlčí.

Právní důsledky Všeobecné deklarace lidských práv

Všeobecné deklarace lidských práv vyhlášená 10. prosince 1948 nemá právní závaznost. Stejně jako jiné rezoluce Valného shromáždění OSN představuje pouze doporučení. Na to se vždy odvolávaly různé státy, jimž bylo odkákováno předhazováno porušování lidských práv s poukazem na Všeobecnou deklaraci.

Deklarace má dvě stránky: juristickou a morálně politickou. Na juristické rovině může být Deklarace odsunuta stranou s poukazem na její pouze doporučující charakter.

Na morálně politické rovině se hovoří o milníku ve vývoji lidských práv. Ukázalo se, že nemá velký smysl probouzet s odvoláním na Deklaraci lidských práv naděje, které nemohou být splněny, když chybí právní závaznost.

Na cestě k silnějšímu právnímu prosazování: Konvence lidských práv

Čistě doporučovací charakter Všeobecné deklarace lidských práv byl důvodem vzniku Konvencí lidských práv. V nich se jedná o smlouvy mezinárodního práva, jimiž se smluvní státy zavazují k zaručení určitých lidských práv. Zde je opět možno rozlišovat dvě roviny: Spojených národů a jednotlivých oblastí.

Všeobecné mezinárodní právo

Mezinárodní smlouva o občanských a politických právech z 19. prosince 1966 a Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech z téhož data jsou závazné pro státy, které k nim přistoupily. Teprve po ratifikaci nejméně 35 členskými státy nastoupila 23. ledna 1976 resp. 23. března 1976 jejich závaznost v mezinárodním právu.

V obou konvencích se vždy ve 2. článku praví: "Každý smluvní stát se zavazuje dbát práv uznaných konvencí a zaručovat je všem osobám nacházejícím se na jeho teritoriu a podléhajícím jeho pravomocí."

Odstavec 2 článku 2. jmenuje povinnost "učinit zákonná i jiná opatření, potřebná k tomu, aby se právům uznaným konvencemi propůjčila účinnost."

Podle základní konstrukce platného mezinárodního práva přenechávají i obě tyto konvence lidských práv provádění mezinárodní ochrany lidských práv orgánům jednotlivých států. Naráží to přitom na dvě obtíže: za prvé, neexistuje na globální rovině jednotné chápání lidských práv, ale hlavně, neexistuje orgán, který by dozíral na plnění právních závazků vyplývajících z konvencí. Ani samy konvence takový orgán nevytvořily.

Regionální ochrana lidských práv

Evropská konvence o lidských právech ze 4. listopadu 1950, která vstoupila v platnost 3. listopadu 1953 a která byla doplněna dodatečnými protokoly, má jiný ochranný systém než Mezinárodní pakty Spojených národů. Na rozdíl od nich se Evropská konvence lidských práv neomezuje pouze na závazek smluvních partnerů uctivovat lidská práva, nýbrž tato práva sama zajišťuje všem lidem v oblasti své platnosti. Pro ochranu lidských práv byly vytvořeny zvláštní orgány: Evropská komise lidských práv a Evropský soudní dvůr.

Jednotlivec si může stěžovat ke Komisi, ale teprve po vyčerpání vnitrostátní právní cesty. Kromě této individuální stížnosti (čl. 25) existuje i státní stížnost (čl. 24). V případě individuální stížnosti rozhoduje Komise nejdříve o jejím přijetí, zkoumá podstatu věci a nabídne své služby "pro přátelské urovnání záležitosti na základě dodržování lidských práv" (čl. 28). Pouze v případech, že se urovnání nepodaří, je možná žaloba Komise u Evropského soudního dvora.

Organizace Amerických států odsouhlasila 22. listopadu 1969 Americkou konvencí lidských práv. Za vzor byla přijata Konvence lidských práv OSN, která byla částečně doplněna. I zde byly vytvořeny kontrolní orgány: Meziamerická komise lidských práv a Meziamerický soudní dvůr pro lidská práva.

V africkém prostoru existuje "Charta lidských práv a práv národů" z 21. října 1986, která však má pouze charakter doporučení. Komise lidských práv, doporučená Chartou, byla ustavena v červenci 1987.

Ochrana obětí porušování lidských práv

Vytvoření konvencí lze jistě považovat za krok správným směrem. Existuje stálá snaha tyto konvence doplňovat a zdokonalovat. Takovým doplňkem byla např. Konvence OSN proti mučení, která zakazuje deportace do zemí, kde hrozí mučení, anebo Evropská konvence proti mučení, která zavazuje smluvní partnery, aby zpřístupnili věznice pro delegace ze smluvních států.

Oběti porušování lidských práv však mohou tyto právní nástroje použít obvykle až velmi pozdě. Případy týkající se lidských práv jsou případy spěšné. Obětem mučení nepomůže vědět, že se po několika letech (totiž až po vyčerpání vnitrostátní právní cesty) mohou obrátit na mezinárodní organizace. Politický vězeň sedí dlouhá léta ve vazbě, dříve než se dokáže odvolat ke všem soudům své země a než může použít individuální stížnosti - pokud je vězněn v oblasti platnosti Evropské nebo Americké konvence lidských práv. Jinak může doufat jen v angažovanost členů Výboru pro lidská práva OSN.

Gabriela M. Siercková, právní obhájkyň, od r. 1986 referentka pro lidská práva při německé komisi Iustitia et Pax, Bonn.

Zde použité materiály byly přeloženy ze sešitu Kirche und Menschenrechte. Ein Informations- und Arbeitschaft MISSIO, Aachen - München (1988).